

TRADITIES IN VERANDERING. DE BETEKENIS VAN HET VERLEDEN IN HET HEDENDAAGSE NEDERLANDS LIMBURGSE CARNAVAL VAN PRINSEN EN DANSMARIETJES

Carla WIJERS

Inleiding

Het carnaval in Nederlands Limburg is een feest dat zich in de tweede helft van de twintigste eeuw heeft ontwikkeld tot een geliefd onderdeel van het volksculturele leven in deze provincie. In de vaak bloemrijke beschrijvingen wordt veelvuldig verwezen naar 'een eeuwenoude traditie' en het instandhouden van 'het culturele erfgoed van Limburg'. Benadrukt wordt dat de vele overgeleverde tradities en rituelen kenmerkend zijn voor het Limburgse carnaval en zo veel mogelijk bewaard moeten blijven in de naoorlogse viering. Daarnaast is een eveneens veelgehoorde uitspraak dat het carnaval een levend volksfeest is. Dit impliceert dat het feest niet louter een relict is uit een voorbije tijd, maar dat het zich continu aanpast aan de historisch-maatschappelijke context waarin het gevierd wordt.

Bovengenoemde opvattingen staan in een paradoxale verhouding tot elkaar. Aan de ene kant moeten carnavalstradities in ere worden gehouden en niet te veel en te vaak worden aangepast aan moderne ontwikkelingen in de samenleving. Zodoende wordt de continuïteit van gebruiken, en dus het traditionele karakter van het feest bewaakt. Aan de

andere kant zijn aanpassingen aan maatschappelijke ontwikkelingen noodzakelijk om het predikaat 'levend volksfeest' te behouden. Hierdoor opereert het carnaval in een continu spanningsveld tussen continuïteit en verandering.

In dit artikel staan de functie van en het omgaan met tradities in de naoorlogse Limburgse carnavalswereld centraal. Waarom vinden carnavalisten het belangrijk om te kunnen verwijzen naar oude, liefst eeuwenoude gebruiken in hun viering? Vervolgens wordt aan de hand van concrete voorbeelden dieper ingegaan op de manier waarop het traditie-argument wordt ingezet om enerzijds nieuwe rituelen in te voeren in de viering en anderzijds wijzigingen in bestaande tradities tegen te gaan. De tweeslachtigheid van het traditie-argument wordt in de laatste paragraaf inzichtelijk gemaakt binnen de context van bestaande genderspecifieke verhoudingen in de carnavalswereld: de Prinsen en Dansmarietjes. De al dan niet bewuste inzet van daartoe geselecteerde tradities om ongewenste veranderingen in die genderverhoudingen tegen te houden, maakt het instrumentele gebruik van het verleden voor het heden inzichtelijk.

323

1. Functie en betekenis van tradities in de naoorlogse Limburgse carnavalswereld

1.1. Van de middeleeuwse vastenavond naar het moderne carnaval

In Nederlands Limburg wordt grote nadruk gelegd op het bestaan van tradities in de carnavalsviering van deze regio. De liefde voor tradities is mede gestimuleerd door de naoorlogse ontwikkeling van het feest in Nederland. Vanaf het einde van de jaren zestig van de twintigste eeuw verspreidde het carnaval zich vanuit de overwegend katholieke provincies Limburg en Noord-Brabant over heel Nederland. In een groeiend aantal gemeenten buiten deze regio werden carnavalsverenigingen opgericht die met hun eigen Prins carnaval jaarlijks een eigen viering organiseren. Het carnaval ontwikkelde zich tot een landelijk gevierd feest.

Met de verspreiding van de carnavalsviering over heel Nederland groeide in Limburg, een provincie die zich sinds de opname in het Koninkrijk der Nederlanden in 1839 achtergesteld voelt bij het westen (in de volksmond 'Holland'), de behoefte om zijn viering te onderscheiden van de zogenoemde Hollandse variant. Een groeiend aantal mensen, variërend van burgemeesters tot carna-

valsorganisatoren, plaatste het carnaval onder de noemer van volkscultuur en benadrukte dat het feest een onderdeel is van het Limburgse culturele erfgoed getuige de langere traditie van het carnaval in deze regio.

Voor de historische legitimatie van het traditionele karakter van de Limburgse viering wordt veelvuldig verwezen naar de periode van de Reformatie in de zestiende eeuw. In deze periode werd het feest, dat in de middeleeuwen in heel Nederland gevierd werd, in het protestantse deel als een 'Roomsche superstitie' uitgebannen. En met het uitsterven van de carnavalstraditie stierf daar ook het carnavalsgevoel, zo luidt de redenering. Een bekende Maastrichtse carnavalist formuleerde het als volgt: "...dat carnaval toch innerlijk wat is dat min of meer van generatie op generatie moet leven, dat je inderdaad met de moedermelk naar binnen hebt gekregen. Hier (in Limburg, CW) is toch wat in stand gehouden, waardoor het resoneert." (1)

In het katholieke zuiden verdween na de middeleeuwen de massale vastenavondviering echter ook uit het straatbeeld. Toen in de negentiende eeuw in een aantal plaatsen in Limburg de eerste carnavalsorganisaties werden opgericht, was dan ook geen sprake van een continuering van de middeleeuwse vastenavond. Het betrof geen ononderbroken traditie van het feest, temeer omdat de

betekenis, de achtergrond, de historisch-maatschappelijke context en de verschijningsvorm van de middeleeuwse vastenavond en het georganiseerde carnaval vanaf de negentiende eeuw totaal anders zijn. De initiatiefnemers in de negentiende eeuw waren mannen uit de gegoede burgerij, de plaatselijke elite, die carnavalsevenementen organiseerden in daartoe opgerichte herensociëteiten. Zij stelden zich onder meer tot doel het feest te 'veredelen', het zogenoemde volkse karakter van de viering te 'beschaven'. Het straatfeest verplaatste zich naar zalen, waarin de sociale stratificatie van de samenleving sterk doorwerkte: de verschillende sociale groepen vierden carnaval in hun eigen omgeving. Grote nadruk lag op orde en 'gepast' gedrag. Het feest onderging een metamorfose van spontaan eet-, drink- en dansfestijn naar georganiseerde gemaskerde bals en georganiseerde optochten, waar een grote mate van controle heerste. (2)

Uit bovenstaande kan geconcludeerd worden dat het moderne carnaval met zijn verenigingen en prinsen een geschiedenis heeft die niet verder teruggaat dan de negentiende eeuw. Daarbij betrof de opstart van het georganiseerde carnaval in deze eeuw slechts enkele grotere steden in Limburg. De overgrote meerderheid van de Limburgse carnavalsverenigingen is pas opgericht na 1945.

Door het schetsen van een lineaire ontwikkeling van de katholieke vastenavondviering in de middeleeuwen naar het moderne carnaval in het katholieke Limburg wordt het feest in een eeuwenoude traditie geplaatst. Interessanter dan de vraag of de verwijzing naar de instandhouding van een eeuwenoude traditie historisch correct is, is de vraag naar de functie van het verleden voor het hedendaagse carnaval. In breder verband wordt binnen de sociale wetenschappen een naoorlogse opbloei gesignaleerd van een historische belangstelling. (3) Deze groeiende belangstelling wordt vooral verklaard tegen de achtergrond van moderne maatschappelijke ontwikkelingen. Moderniseringsprocessen op alle terreinen van de samenleving, die elkaar in een snel tempo opvolgen, verkorten de actualiteit van zowel materiële als immateriële goederen. Het gebrek aan houvast en het identiteitsverlies dat hierdoor optreedt, worden gecompenseerd door de blik op het (onveranderlijke) verleden te richten. In een samenleving waarin alles op korte termijn aan verandering onderhevig lijkt te zijn, krijgen tradities een meerwaarde.

1.2 Tradities als legitimatie van een culturele waarde

Het bestaan van carnavalstradities in het zuiden wordt tot op de dag van vandaag tegenover het gebrek aan tradities in

Holland gezet. Tradities zijn een wapen geworden in de strijd om de 'authenticiteit' van het carnavalsfeest en in het verlegde daarvan van de culturele waarde van het feest. De gecreëerde tegenstelling tussen de Limburgse traditionele vastenavond en het Hollandse moderne carnaval stimuleert tegelijkertijd een saamhorigheidsgevoel, een groepsidentificatie van Limburgse carnavalsvierders tegenover de buitenstaanders, de Hollanders: wij Limburgers vieren carnaval, het traditionele carnaval hoort bij Limburg en het Limburgse carnaval is een volksculturele gebeurtenis.

Lokale carnavalsverenigingen die kunnen verwijzen naar oude, liefst eeuwenoude, lokale carnavalstradities kunnen rekenen op een hoog aanzien zowel in de provincie alsook in de eigen gemeente. Hoe ouder de vereniging en daarmee ook zijn carnavalsgebruiken hoe meer culturele waarde en status aan hun activiteiten wordt ontleend. Carnavalsverenigingen is er dan ook veel aan gelegen om te verwijzen naar een verleden als legitimatie van hun bestaanrecht én hun positie in het heden. Illustratief voor deze strijd om macht en aanzien op lokaal niveau zijn twee Roermondse verenigingen, D'n Uul en de Veldjmuus, die sinds jaar en dag elkaars stelling de oudste carnavalsvereniging van de bisschopsstad te zijn betwisten. Een amusant detail is dat het

met betrekking tot de oprichtingsdata van beide verenigingen om een verschil van enkele maanden gaat. Aan de status van de oudste vereniging met de meeste tradities meent D'n Uul het recht te kunnen ontlenuen om zich op het Roermondse carnavalstoneel boven de overige verenigingen te stellen, en dus meer aanzien en respect te kunnen afdwingen. (4)

Voor de individuele carnavalsorganisator betekent de directe relatie van hun carnavalsviering met het behoud van oude tradities een meerwaarde voor hun werkzaamheden. Anders dan de meeste andere vrijetijdsverenigingen zetten zij zich in voor het behoud van een stuk cultureel erfgoed. Het carnaval hoort bij Limburg en zij geven mede vorm aan dit geliefde onderdeel van de volkscultuur. In de verwijzing naar tradities legitimeren zij hun activiteiten als culturele inspanningen.

Voor de overgrote meerderheid van de carnavalsvierders vervullen tradities in hun viering een tweeledige functie. Op de eerste plaats ontlenuen deze tradities hun waarde aan het onveranderlijke, dus bekende karakter. Het feest heeft zijn aantrekkingskracht voor een belangrijk deel te danken aan het feit dat iedereen weet wat er gaat gebeuren. Men kent de liedjes, de handelingen en het daarbij te verwachten gedrag. Vaak liggen zelfs de daarmee gepaard gaande emoties vast.

Ieder jaar weer worden de carnavalsdagen op dezelfde manier ingevuld. De bekendheid met het protocol geeft een gevoel van vertrouwdheid, de massale deelname aan hetzelfde gebeuren stimuleert daarbij de beleving van 'erbij horen', tijdelijk één zijn als groep vierders in een café, op straat, in de eigen stad, in het eigen dorp. De opmerking: "Als ze te veel veranderen, raak ik van slag" ⁽⁵⁾ spreekt in dit verband boekdelen.

De meeste carnavalsvierders vieren dan ook carnaval in de eigen woonplaats. Dáár kent men de medevierders en de lokale gebruiken, dáár is de emotionele binding aan het carnavalsfeest het grootst. Kortom, hier zijn de stemmingverhogende en saamhorigheidsbevorderende voorwaarden aanwezig voor een driedaagse carnavalsroes. Tradities staan dan garant voor een jaarlijks terugkerend bekend scenario van rituelen.

De tweede functie van tradities speelt zich af op een meer abstract niveau. Carnavalsvierders weten zich onderdeel van een in heel Limburg gevierd feest, een feest dat bijdraagt aan de instandhouding van het culturele erfgoed van Limburg. De lokale viering én de deelname aan het feest krijgen zodoende een meerwaarde. ⁽⁶⁾

1.3 Conclusie

In een nadere beschouwing van het traditiegebruik in de Limburgse carnavals-

viering komt naar voren, dat in de accentuering van een collectief verleden (de eeuwenoude traditie van het carnavalsvieren) de Limburgse vierders een mogelijkheid wordt geboden tot de constructie van een eigen identiteit, een groepsidentificatie, niet met het verleden maar via het verleden met het heden. Het vervult zodoende een functie in de profilering van een eigen Limburgs cultuurgoed tegenover de rest van Nederland. De cultuurhistoricus W. Frijhoff omschrijft deze functie van het verleden in het heden als volgt: "In die acceptie is 'verleden' in zekere zin een metafoor voor het geheel van de ervaringen die onze voorgangers en wijzelf gecumuleerd hebben en tot een min of meer leefbare, werkbare, bruikbare reisbagage hebben omgewerkt. Dat verleden verwijst niet naar de onherroepelijkheid van tijdsdiepte, maar veeleer naar de oproepbaarheid van een collectieve ervaringswereld, de glijdende schaal van de tijdsduur...". ⁽⁷⁾ Het gebruik van tradities en in een bredere context van het verleden is dan primair instrumenteel. Limburg claimt, tegen de achtergrond van naoorlogse processen als schaalvergroting en nationalisering van de cultuur, de traditionele carnavalsviering als een cultuuruiting van de eigen regionale identiteit. Daarnaast verhogen lange tradities in het Limburgse carnaval de status van het feest in deze regio. Op belevingsniveau

vervullen tradities een functie in het oproepen van bekendheid en herkenning, die een belangrijke rol spelen in de ervaring van een carnavalsroes.

2. Invention of traditions

Bij nadere bestudering van de carnavalsviering na 1945 in Nederland Limburg komt naar voren dat de rituelen die als carnavalstradities worden geduid veelal geen eeuwenoude geschiedenis hebben. In een aantal gevallen betreft het gebruiken die in het verleden zijn uitgestorven en nu in ere worden hersteld, vaak aangepast aan de nieuwe maatschappelijke context. Bij het merendeel van de moderne carnavalstradities gaat het om nieuwe gebruiken die na enkele jaren het stempel 'traditie' krijgen. In beide gevallen is sprake van zogenaamde 'invented traditions'. (⁸) Deze 'invented traditions' verrijken de carnavalsviering en leveren een belangrijke bijdrage aan de karakteristiek van het carnaval als een levend volksfeest.

Aan de hand van een viertal voorbeelden wordt de wijze waarop 'invented traditions' in de Limburgse carnavalsviering worden ingevoerd beschreven. Het betreft respectievelijk het Bacchus drieve en het Bacchus dregge in Roermond en het Klonetrekke en d'r Kloon begrave in Simpelveld.

2.1 Bacchus drieve en Bacchus dregge

In 1937 werd in de Roermondse binnenstad de Vastelaovesvereniging D'n Uul opgericht. Toen deze carnavalsvereniging na de Tweede Wereldoorlog de carnavalsdinsdag meer inhoud wilde geven, herinnerde een Raadslid zich het zogenoemde Bacchus drieve of Bacchus verzoepe (Bacchus drijven of Bacchus verzuipen) uit het einde van de negentiende eeuw. De toenmalige Sociëteit De Flarussen, die carnavalsevenementen organiseerde, had in die jaren een aantal malen dit evenement georganiseerd op aswoensdag. Als afsluiting van de carnavalsdagen werd Bacchus, de god van de drank en het symbool van het Roermondse carnaval, in de gedaante van een strooien pop in de rivier de Roer gegooid. Het gebruik ging verloren in de loop van de volgende jaren, onder meer door het uitbreken van vechtpartijen tijdens dit afsluitingsritueel. Een halve eeuw later werd het Bacchus drieve met succes in ere hersteld als de heropleving van een oude lokale traditie. Omdat carnavalsevenementen op aswoensdag, de eerste dag van de vasten, als niet gepast werden ervaren, kreeg het gebruik een plaats op carnavalsdinsdag. Tot op de dag van vandaag vormt dit ritueel het collectieve afscheid van de carnavalswereld. In het jubileumboek van D'n Uul uit 1992 spreekt men van de oudste traditie, omdat in archiefstukken uit 1692 staat

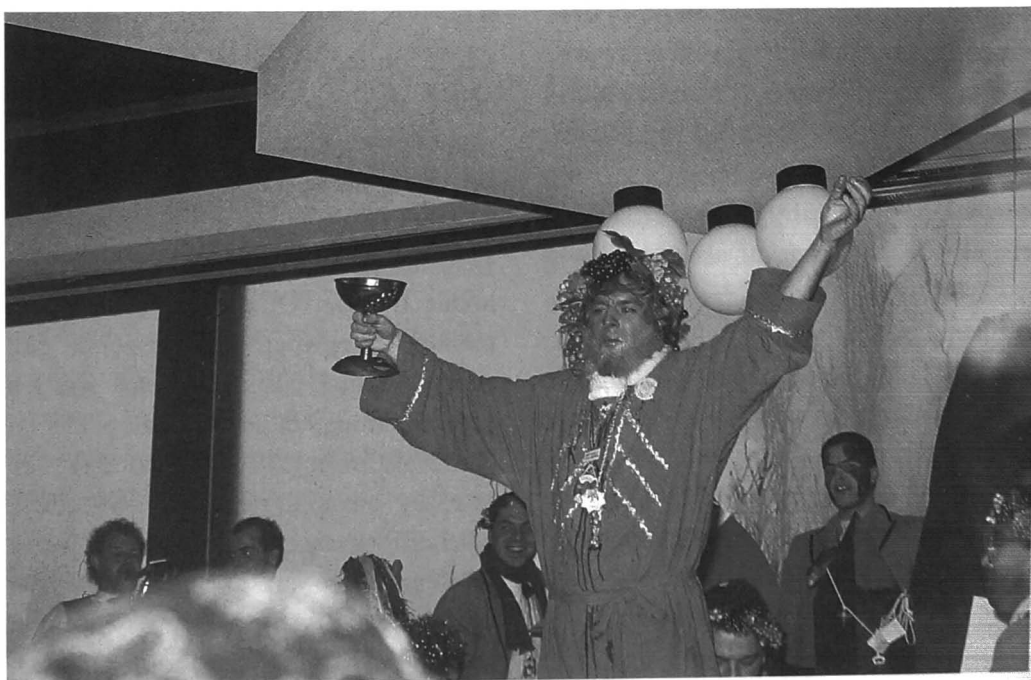
opgetekend dat men, ondanks alle verboden, toch weer “Bagges van zijne tonne int waater gestootten heeft”. Ter onderstreping van een zekere continuïteit van dit gebruik wordt hieraan toegevoegd: “Aangenomen mag worden dat de traditie herhaaldelijk en soms voor langere tijd onderbroken werd maar steeds opnieuw werd hervat.”⁽⁹⁾

Veel Roermondse carnavalsvierders verwijzen graag naar de lange traditie van het Bacchus drieve. Het gebruik vormt, door de verwijzing naar een lange geschiedenis, een onderdeel van het collectieve verleden van deze groep

mensen en werkt zodoende bindend in het heden: dit is een nog steeds levend ritueel uit onze geschiedenis. Daarnaast stimuleert het vaak zeer emotioneel ervaren afscheid van de driedaagse carnavalsroes een saamhorigheidsgevoel onder de carnavalsvierders door de massale vorm waarin het plaatsvindt. Alle deelnemers weten zich verbonden in de gedeelde ervaring van het einde van het narrenrijk.

Aansluitend bij het in 1947 heringevoerde ritueel van het Bacchus drieve werd in 1982 een nieuw gebruik geïntroduceerd: het Bacchus dregge. Sindsdien

Bacchus, de god van de drank en het symbool van de Roermondse carnavalsviering. (1991)

Tijdens de Jubileumrevue van de CV Woeësjoepe in Simpelveld stond een replica van het standbeeld d'r Kloneman op het podium. D'r Kloneman is uitgegroeid tot het symbool van de lokale carnavalsviering in Simpelveld. (1993)

wordt op elf november, de start van het carnavalsseizoen, Bacchus weer uit de Roer gehaald en tot leven geroepen.

2.2 Het Klonetrekke en d'r Kloon begrave

In het Zuidlimburgse dorp Simpelveld staat sinds 1977 de carnavalsdinsdag in het teken van het zogenoemde Klonetrekke, een rondgang van als clown (kloon) verklede vierders door het dorp. Dit ritueel is overgenomen uit de naburige gemeente Kerkrade. In afwijking van de Kerkradse situatie, waar de café's in het centrum die dag doorlopend druk bezocht worden door carnavalsclowns, neemt in Simpelveld de plaatselijke carnavalsharmonie Doebele Forto het voortouw in de kroegtocht. Een café is vol als de stoet clowns er binnentrekt en het volgende

moment verlaten als de carnavalsharmonie en zijn gevolg een nieuwe plaats van bestemming opzoekt. En door deze geringe aanpassing van een bestaand ritueel uit een andere gemeente hebben de carnavalsvierders in Simpelveld zich dit gebruik eigen gemaakt. In hun beleving is het Klonetrekke nu een authentieke Simpelveldse traditie.

In 1992 werd dit ritueel uitgebreid met de invoering van een nieuwe traditie: d'r Kloon begrave. Voor de verschijningsvorm werd teruggegrepen op voorbeelden uit andere gemeenten, waar het begraven van het symbool van het lokale carnaval het kernelement in het afsluitingsritueel vormt. De secretaris en archivaris van de Carnavalsverein Woeësjoepe legde het als spontaan geduide ontstaan van deze caravalstraditie als volgt vast: "In 1992 was het

afscheid nemen van het carnaval zo emotioneel dat bijna het gehele lokaal in tranen was en het gehele gezelschap zich naar buiten naar het standbeeld van De Klone-man⁽¹⁰⁾ (de clownsmen, CW) begaf om daar, in de vallende sneeuw, op Simpelveldse wijze afscheid van het carnaval te nemen. Iemand deed zich het clownspak uit en dit pak werd symbolisch begraven in de bloemenbak van het standbeeld van d'r Klone-man.⁽¹¹⁾ Een nieuwe traditie was geboren.

2.3 Conclusie

De hierboven beschreven carnavalsrituelen vormen een goede illustratie van de manier waarop de naoorlogse Limburgse carnavalsviering wordt uitgebreid met nieuwe rituelen. Zowel in Roermond als in Simpelveld wordt een al langer bekend gebruik in respectievelijk de lokale geschiedenis en een naburige gemeente ingevoerd in de naoorlogse viering. Na verloop van tijd wordt deze traditie door nieuw uitgedachte initiatieven verder uitgebouwd. Het traditionele karakter van de viering wordt in de perceptie van de carnavalsvierders hierdoor niet aangetast. De aanpassingen in bestaande gebruiken, maar ook de introductie van nieuwe, lijken te passen in het concept van de traditionele carnavalsviering. Dat concept is geen duidelijk omschreven blauwdruk, maar de interpretatie van toonaangevende carnavalsprominenten die door een meerder-

heid van de carnavalsvierders gedragen wordt. Kortom, het betreft een subjectieve waardering van vernieuwingen die al dan niet kunnen worden ingepast in het beeld van een traditionele viering.

Ten aanzien van veranderingen in de positie van vrouwen in het georganiseerde carnaval wordt duidelijk hoe tweeslachtig het traditie-argument wordt ingezet om enerzijds vernieuwingen in de viering door te voeren en anderzijds veranderingen tegen te houden.

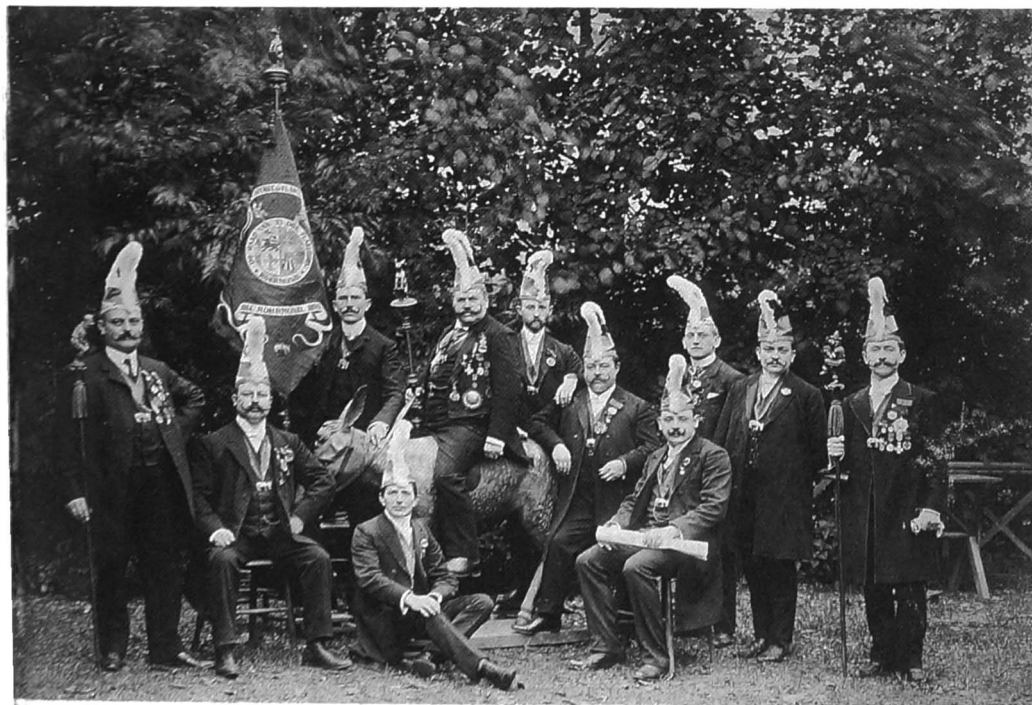
3. Continuïteit versus verandering: Prinsen en Dansmarietjes

3.1. Prinsessen en de traditionele carnavalsviering

"...Carnaval is van oudsher een volksvermaak, een feest voor iedereen. Maar de 'regeringen' van de verscheidene carnavalsrijken - de Raad van Elf en de Prins - bestaan louter en alleen uit mannen. Dat is traditie. En een traditie moet je in stand houden. Voor vrouwen is er daarom geen plaats in de hogere regionen van het 'vasteloavend-gebeure'. Een goede reden is daar niet voor te geven. Maar dat hoeft ook niet, want het is TRADITIE! En dat zegt genoeg."⁽¹²⁾ In de ontstaansgeschiedenis van het georganiseerde carnaval namen mannen

als initiatiefnemer en organisator hun plaats in. Het waren mannen uit de gegoede burgerij die vanuit hun herensociëteiten in de negentiende eeuw carnavalsevenementen gingen organiseren. Aan het einde van de twintigste eeuw moet geconstateerd worden dat het maatschappelijke proces van de vrouwenemancipatie niet of nauwelijks heeft doorgewerkt in de carnavalswereld. Een Prinses carnaval is een opvallende uitzondering evenals vrouwelijke leden van een Raad van Elf. De verwijzing naar carnavalsgebruiken in de geschiedenis dient als legitimatie voor

de uitsluiting van vrouwen op deze posities in de carnavalswereld. Daarbij wordt veelvuldig teruggegaan tot in de middeleeuwen. Men verwijst dan naar de ommegangen tijdens de vastenavond, waarin de gemaskerde deelnemers altijd mannen waren. En ook de middeleeuwse vastenavondspelen dienen als historische onderbouwing want, zo luidt de redenering, zelfs de vrouwenrollen in deze spelen werden aan mannen toebedeeld. De gebruiken die men met de vastenavond in verband brengt, worden dan als een erfenis van Germaanse mannenbonden geduid, waarmee het feest

De Sociëteit De Flarussen, opgericht in 1884 in Roermond. De foto stamt uit 1911. De president zit op hun symbool, de ezel.

als zijnde een mannenaangelegenheid bewezen lijkt. ⁽¹³⁾

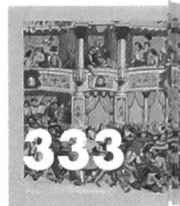
Het carnaval als levend volksfeest zou onder invloed van de veranderde plaats van vrouwen in de naoorlogse samenleving zijn rituelen kunnen aanpassen aan deze nieuwe maatschappelijke context. Uit opmerkingen van carnivalsorganisatoren en vierders blijkt duidelijk dat dit soort veranderingen niet past in het heersende beeld van een traditionele viering. De functie van tradities in het oproepen van een collectieve ervaringswereld zou worden uitgehold als vrouwen representatieve carnivalsposten zouden bezetten, zo luidt de redenering. De oud-voorzitter van de Bond van Carnivalsverenigingen in Limburg, Jules Janssen, merkte in 1991 op : "Kijk, we hebben het over een traditie, over folklore. De van oorsprong ontstane carnaval die had geen vrouwen. Ze horen er niet in thuis...". ⁽¹⁴⁾

De instandhouding van deze gebruiken is in de perceptie van veel carnavalisten van elementair belang voor de continuïteit van het traditionele karakter van het feest.

De argumentatie van de handhaving van een eeuwenoude traditie is echter gebaseerd op een selectieve omgang met het verleden. Zo trekt de Duitse volkskundige H. Moser in een artikel uit 1985 de hierboven beschreven opvatting, dat het met betrekking tot vastenavondgebruiken

om een mannenaangelegenheid gaat, sterk in twijfel. Hij concludeert op basis van onderzoek juist dat vrouwen tijdens de vastenavond een vergaande gelijkberechtiging genoten. En het eerste document van gebruiken tijdens de vastenavond in Duitsland, 8. Buch van Wolfram von Eschenbach's Parzival uit 1206, had betrekking op vrouwen. ⁽¹⁵⁾ Uit onderzoek naar het Parijse carnaval in de negentiende eeuw komt de tijdelijke gelijkberechtiging van mannen en vrouwen in deze historische periode ook naar voren. De sekseverhoudingen werden zelfs tijdelijk omgekeerd. Vrouwen genoten deze dagen meer maatschappelijke vrijheid en voerden het hoogste woord. Hiervan getuigde onder meer de figuur van de 'Reine du Bal', die de tijdelijke overwinning op het mannelijke geslacht symboliseerde. ⁽¹⁶⁾ Veranderingen op het terrein van de man-vrouwverhoudingen in het carnaval zouden op basis van deze onderzoeksresultaten als de herinvoering van oude tradities kunnen worden beschouwd. Deze bevindingen hebben vooralsnog echter nauwelijks ingang gevonden in de carnivalswereld.

Aan de hand van twee voorbeelden wordt in de volgende paragraaf inzichtelijk gemaakt hoe selectief het traditieargument wordt gebruikt in de houding ten opzichte van vrouwen in de moderne carnivalsorganisatie.

3.2. Het Dansmarietje en de Prinses Carnaval

Het dansmarietje is wellicht het meest in het oog springende voorbeeld van deelname van meisjes aan het georganiseerde carnaval. In de negentiende eeuwse carnavalsviering in het Duitse Rijnland, waarin de parodie op het Pruisische militarisme een grote rol speelde, deed het 'Tanzmariechen' haar intrede in de carnavalswereld. In het carnavaleske leger, dat vorm kreeg in een Prinsengarde, nam zij een plaats in die overeenkomsten vertoonde met de marketentsters. Dit waren vrouwen die meetrokken met de legereenheden om de militairen te voorzien van voedsel en drank. Het beroep van marketentster, dat al in de late middeleeuwen bestond, had een laag aanzien door het leven dat deze vrouwen leidden tussen de rondtrekkende mannen. In de Rijnlandse carnavalsviering kreeg het 'Tanzmariechen' in de negentiende eeuw een plaats in de persoon van een verklede man. Het nationaal-socialisme met zijn verheerlijking van zowel het leger als de Arische lichamelijkeheid, maakte hier een eind aan. Vanaf de jaren dertig van de twintigste eeuw werd het 'Tanzmariechen' in de Rijnlandse viering vertolkt door een jonge vrouw. Eenzelfde ontwikkeling gold voor de Jungfrau van het Keulse Dreigestirn (Prins, Jonkvrouwe en Boer), ook een vrouwenrol die door mannen werd gespeeld.

In 1938 en 1939 werd onder invloed van het nationaal-socialisme ook de Keulse Jonkvrouwe gespeeld door een vrouw. Na 1945 namen mannen deze rol weer over. ⁽¹⁷⁾ Dit gold evenwel niet voor het 'Tanzmariechen'. In de naoorlogse carnavalsviering bleef deze rol toebedeeld aan een vrouw, vaak een jong meisje. Zo ook in Nederlands Limburg, waar het dansmarietje na 1945 in de viering werd opgenomen. Het beeld van de verloederde marketentster uit het begin van de negentiende eeuw was sindsdien voorgoed vervangen door dat van een jong en onschuldig huppelpupke. Voor veel carnavalsverenigingen groeide zij in de loop van de naoorlogse jaren uit tot de mascotte van de vereniging, het visitekaartje.

In deze representatieve functie vergelijkbaar met het dansmarietje is het verschijnsel van de damesgarde. De vrouwelijke gardeleden vergezellen de Prins op festiviteiten tijdens het carnavalsseizoen. Als de carnavalshoogheid officieel moet uittrekken, bieden 'zijn dames' in zijn opdracht dansen aan te bezoeken carnavalshoogheden en andere gastheren aan. Diepteonderzoek naar de carnavalsvereniging D'n Uul in Roermond legde de geschiedenis van de damesgarde in deze vereniging bloot.

Tot 1950 functioneerde in D'n Uul een herengarde. Toen deze wegens wangedrag op non-actief werd gesteld, ⁽¹⁸⁾ vat-

Een dansmarietje, een jong en onschuldig huppelpupke. Achter haar staan enkele leden van het Gilde van de Blauwe Schuit uit Heerlen. (Brunssum, 1989)

ten enkele organisatoren het plan op om een damesgarde te formeren. Vorst Lowie van de vereniging, een streng gelovig katholiek, vond dat vrouwen niet in de carnavalswereld thuis hoorden, en was dan ook niet geporteerd van

het idee van een vrouwelijke garde. Hij werd daarom niet op de hoogte gebracht van dit initiatief. Tot zijn verbazing verscheen op de carnavalszitting (in Roermond spreekt men van de Bonte Avond) van 1951 een damesgarde van achter het gordijn met één van zijn dochters als garde-lid. De damesgarde was geboren, in die tijd met rokken tot ver over de knie. Gaandeweg zouden die steeds korter worden.

De afwijzende houding van de Vorst veranderde ook. In 1960 beschreef hij de damesgarde als volgt: "...Voorts wil het ons passend voorkomen de prins van dit jaar, die als Harry III den volke zal worden voorgesteld, te doen omgeven door een elftal van schone dames, allen vrijgezellin en van onbesproken gedrag, met het oogmerk 's prinsen waardigheid niet onaanzienlijk te vergroten...".⁽¹⁹⁾ In het door Vorst Lowie opgeroepen beeld van de damesgarde werd de traditioneel representatieve functie van vrouwen in de toenmalige samenleving gekopieëerd. Deze functie kon het best worden uitgevoerd door jonge (= ongehuwde), 'nette' meisjes.

Uit de probleemloze rolverwisseling van het dansmarietje en de damesgarde kan worden geconcludeerd, dat wijzigingen in de traditionele rolbezetting mogelijk en zelfs wenselijk zijn als de carnavalsfuncties kunnen worden ingepast in het heersende en gewenste vrouwbeeld. De afwijking van deze

D'n Uul met een van de eerste damesgardes op bezoek in Valkenburg.

De damesgarde van D'n Uul tijdens de uitverkiezing van de nieuwe Prins. (1990)

regel in de situatie van de Keulse Jungfrau doet vermoeden dat in hogere regionen van de carnavalshiërarchie mannen volharden in het spelen van vrouwenrollen. Daar weegt het argument van de instandhouding van een traditie zwaarder dan dat van een levend volksfeest dat inherent is aan veranderingen. De houding ten opzichte van een Prinses carnaval bevestigt deze stelling. Er zijn carnavalverenigingen waarin naast een Prins een Prinses optreedt. Deze Prinses heeft echter een afgeleide positie en dient vooral ter verrijking van de entourage van de Prins. Een zelfstandige Prinses (d.i. een Prinses in plaats van een Prins) is in de geschiedenis van het naoorlogse carnaval een opvallende verschijning op het Limburgse carnavalstoneel. De benoemingen van vrouwelijke carnavalshoogwaardigheidsbekleders bleven beperkt tot uitzonderingen. Hieraan kon een bewuste keuze voor een incidentele afwijking van de regel ten grondslag liggen. Zoals in de buurtschap Nieuw-Einde te Heerlen, waar de carnavalvereniging De Jong Böck besloot om ter gelegenheid van het vijfjarig bestaan van de vereniging in 1961, een Prinses in plaats van een Prins te kiezen. ⁽²⁰⁾ Ook situaties waarin de nood aan de man was, konden voor vrouwen meer bewegingsruimte creëren. Zo werd bijvoorbeeld in 1953 uit piëteit met de slachtoffers van de watersnoodramp in

Zeeland het carnaval afgelast. De carnavalvereniging van Heerlerhei besloot dat jaar een zomercarnaval te organiseren waarbij de incomplete Raad van Elf, die in de optocht moest meetrekken, voor die gelegenheid werd aangevuld met drie vrouwen. ⁽²¹⁾ In Geulle was tijdens het carnavalstijdperk 1959/60 de situatie nog sprekender. Na het vertrek van de Opperbok van de carnavalvereniging De Bokkerieërs bleek de vereniging niet in staat om te zorgen voor een complete Raad van Elf. Daarop besloot de vereniging om in 1960 geen carnaval te organiseren. Twee vrouwen, die vonden dat het carnaval doorgang moest vinden, namen vervolgens het heft in handen. Een vrouwelijke Raad van Elf werd gevormd en een Prinses Carnaval werd uitgeroepen. Toen de Bokkerieërs een jaar later de organisatie weer overnamen, sprak men af dat in de toekomstige schrikkeljaren een Prinses op het carnavalstoneel zou verschijnen. In het daarop volgende decennium zou nog twee keer een Prinses de scepter zwaaien op het carnavalstoneel in Geulle. ⁽²²⁾ In de hierboven beschreven 'uitzonderingen op de regel' is de inzet van de benoeming van vrouwen in hoge carnavalsfuncties als Prinses of Raadslid óf wel het opheffen van een noodsituatie óf wel het bevestigen van de regel door een incidentele afwijking. In het carnavalstijdperk 1999-2000 werd het span-

ningsveld tussen continuïteit en verandering in de Limburgse carnavalsviering op dit terrein duidelijk. De vrouwelijke gemeenteraadsleden van Maastricht deden een oproep om het komend carnaval een Prinses carnaval het feest te laten leiden. "Het carnaval moet met zijn tijd meegaan en niet blind zijn voor maatschappelijke ontwikkelingen", luidde de redenering. De Stadscarnavalsvereniging De Tempeleers reageerde hier negatief op. Zij waren bereid om de oude tradities van de stad "tot de laatste druppel bloed" te verdedigen.⁽²³⁾ Frits Jongen van De Tempeleers verwoordde zijn kritiek als volgt: "Hoe ver je ook terug gaat in de geschiedenis: het is altijd een man waaraan het hele handeltje wordt opgehangen. Nu ja, we zijn in gesprek met de dames van de raad. Het is vervelend dat de indruk bestaat dat wij vrouwonvriendelijk zijn. Er zijn veel dames die bij ons secretaressewerk en dergelijke doen en daar is niks mis mee."⁽²⁴⁾ In de zeer emotioneel gevoerde discussies naar aanleiding van het initiatief van de vrouwelijke raadsleden in Maastricht stond het traditie-argument tegenover dat van het behoud van een levend volksfeest. De voorstanders van de benoeming van een Prinses hieven in hun pleidooien de paradoxale tegenstelling tussen traditie en veranderingen op. Zo stelde Jan Heinrichs, de president van de carnavalsvereniging de Sjwee-

gelsöppers uit Landgraaf: "Waarom doen ze in Maastricht zo moeilijk over een stadsprinses? Wij hebben hier al lang bewezen dat vrouwen die taak uitstekend op zich kunnen nemen. Tradities moeten met hun tijd meegaan. We leven niet meer in het jaar nul."⁽²⁵⁾ Landgraaf kent sinds 1996 een stadsprinses die om de vijf jaar wordt geleverd door de vrouwencarnavalsvereniging de Spinneköpkes. Maastricht ging uiteindelijk het carnaval in 2000 in met een Prins.

3.3. Conclusie

De mannelijke dominantie in de georganiseerde carnavalswereld van de narrenrijken wordt gelegitimeerd door de verwijzing naar tradities in het verleden. Dat er in de geschiedenis ook gebruiken zijn aan te wijzen waarin bewust wordt afgeweken van de heersende man-vrouw-verhoudingen, blijft vooralsnog onbekend of ongewenst voor de meeste mensen. Het verleden kent een schat aan rituelen en gebruiken. Mensen in het hier en nu maken daar een selectie uit die past in het door hen geconstrueerde beeld van de traditionele carnavalsviering. De bereidheid om tradities aan te passen aan maatschappelijke ontwikkelingen van de naoorlogse samenleving is eveneens selectief. Uit de hierboven beschreven voorbeelden van het dansmarietje en de prinses kan worden geconcludeerd, dat het selectie criterium

is gebaseerd op een gewenste traditionele rolverdeling van mannen en vrouwen in het heden. De toekomst zal uitwijzen of, met een nieuwe en jongere generatie carnavalisten in de organisatie, het concept van een traditionele carnavalsviering zich zal aanpassen aan de veranderde positie van vrouwen in de moderne samenleving en deze verandering als een verrijking van het carnaval als een levend volksfeest wordt beschouwd.

NOTEN

- 1 *Interview met Bèr Essers*. Maastricht, 14 maart 1990.
- 2 Daarmee nam de ontwikkeling van het georganiseerde carnaval een plaats in binnen het zogenaamde 'beschavingsoffensief' van bepaalde groeperingen in de negentiende eeuw tegenover sociaal lager geplaatste bevolkingsgroepen. Dit beschavingsoffensief vond op tal van terreinen van het maatschappelijk leven plaats. HELSLOOT (J.), *Vermaak tussen beschaving en kerstening. Goes 1867-1896*. Publicaties van het P.J. Meertens-Instituut. Amsterdam, 1995.
- 3 De toenemende belangstelling voor het 'culturele erfgoed' van de eigen woon- en leefomgeving uit zich op veel terreinen, variërend van werkzaamheden van comité's ten dienste van de restauratie van in verval geraakte voorwerpen uit het verleden (dorpsputten, wegkruisen, boerderijen), het (her)gebruik van klederdrachten, dialecten en verloren gegane gebruiken, tot de snelle groei van het aantal cultuurhistorische musea en de lokale en regionale heemkundeverenigingen vanaf de jaren zeventig. Ook binnen de feestcultuur is sprake van een opbloei: traditionele feesten
- leven weer op en nieuwe worden geïntroduceerd. BOISSEVAIN (J.), *Nieuwe feesten: ritueel, spel en identiteit*. In: BOISSEVAIN (J.) (red.), *Feestelijke vernieuwing in Nederland?* Cahiers van het P.J. Meertens-Instituut (Amsterdam), 3, 1991, p. 1-14. Zie ook: BOISSEVAIN (J.). *Revitalizing European Rituals*. Londen, 1992.
- 4 WIJERS (C.). *Prinsen en Clowns in het Limburgse Narrenrijk. Het carnaval in Simpelveld en Roermond 1945-1992*. Publicaties van het P.J. Meertens-Instituut. Amsterdam, 1995, p. 183-211.
- 5 *Interview met Stella Bergh* (ex-lid van de Kindergarde en Damesgarde, secretaresse van de commissie Pers en Propaganda, voorzitter van de Kindergarde, lid Algemeen Bestuur van D'n Uul). Roermond 5 juni 1991.
- 6 W. Frijhoff beschrijft een vergelijkbaar proces met betrekking tot het Brabantse regiobesef. Zie: FRIJHOFF (W.). *Mentaliteit op schaal: micro, meso of macro?* In: VAN DEN EERENBEEFT (H.F.J.M.) red. *Driestromenland in het historisch bedrijf*. Tilburg, 1986, p. 86.
- 7 FRIJHOFF (W.). Traditie en verleden. Kritische reflecties over het gebruik van verwijzingen naar vroeger. *Jaarboek voor Liturgie-onderzoek* 7, 1991, p. 126.
- 8 De term 'invented traditions' is geïntroduceerd door de Britse historicus E. Hobsbawm. HOBBSAWM (E.) en RANGER (T.) (red.). *The invention of tradition*. Cambridge, 1983.
- 9 KOHL (Th.) (red.). *5X11 De gekken zelf. Jubileumuitgave Sjtadsvastelaovesvereniging D'n Uul*. Roermond, 1992, p. 184.
- 10 De Kloneman is een postuum aan een Simpelveldenaar gegeven bijnaam: André Jorissen. Deze man staat in Simpelveld bekend als iemand die een groot deel van zijn leven in dienst heeft gesteld van de lokale

- gemeenschap, inclusief de lokale carnavalswereld. Hij was onder andere mede-oprichter van de carnavalsharmonie Doebele Forto en initiator van het Klonetrekke. In 1989 werd het standbeeld D'r Kloneman onthuld op een plein in het centrum van het dorp.
- 11 CARNAVALSARCHIEF MEERTENS INSTITUUT, correspondentie-archief C. Wijers, Brief van W. Wierds aan C. Wijers, Simpelveld 6-6-1993. Amsterdam
- 12 Bij de koffie. *Limburgs Dagblad*, 25 januari 1992.
- 13 Zie o.a.: VAN GILST (A.P.). *Vastelavond en Carnaval. Veenendaal*, 1974, p. 43; BUSSE (H.E.). *Alemannische Volksfasnacht*. Karlsruhe, z.j.
Busse beschreef in de jaren dertig van de twintigste eeuw het carnaval als "ein altes Fest der frühen Volksgemeinschaft. Sie ist von innen und von weither gesehen ein Kult der Schicksalsgemeinschaft und wurde, wie alles Schicksälige, das in Volk und Landschaft eingreift, von Männern getragen."
- 14 *Interview met Jules Janssen*. Gelezen 1 november 1991.
- 15 MOSER (H.). *Städtische Fasnacht des Mittelalters. Volksbräuche im geschichtlichen Wandel*. München, 1985, p.104.
- 16 FAURE (A.). *Paris Carême-prenant. Du Carnaval à Paris au XIX Siècle*. Parijs, 1978, p. 75-83.
- 17 KLERSCH (J.). *Die Kölnische Fastnacht von ihren Anfängen bis zur Gegenwart*. Keulen, 1961, p. 182; FRANSEN (Th). *Carnaval ontmaskerd?* Maasbree, 1981, p. 188-189.
- 18 Het verhaal gaat, dat het gedrag van deze heren tijdens de vastenavond veel te wensen over liet, met als climax 'het incident in het Posthotel'. De Herengarde bezocht dit hotel 's middags, en zag daar een koud buffet klaar staan voor een feest dat die avond in het hotel plaatsvond. Onder bedreiging van hun getrokken sabels dwong de garde het hotelpersoneel om pils te tappen. Vervolgens deden zij zich te goed aan het koud buffet. WIJERS (C.). *Prinsen en Clowns in het Limburgse Narrenrijk. Het carnaval in Simpelveld en Roermond 1945-1992*. Publicaties van het P.J. Meertens-Instituut. Amsterdam, 1995, p. 105-106.
- 19 KLAARENBEK (Mr.J.), Het zuiden staat weer op zijn kop. *Panorama*, 9 (27-2-1960), p. 9.
- 20 NAHUISEN (B.). Goedlachse carnavalsprinses 'niet op haar mondje gevallen. *Het Vrije Volk* 4-2-1961.
- 21 STRIJKERS (H.) en BOUTS (Z.). *Vastelaovend in Berg en Nattenhaove: vreuger en noe*. Berg a.d. Maas, 1986, p. 26.
- 22 BRULS (W.G.M.). *33 Jaor Vastelaovend in Göl*. Geulle, 1983, p. 27-30.
- 23 Poten af van onze stadsprins. *Volkskrant* 19-11-1999.
- 24 Prins carnaval? *Volkskrant* 20-11-1999.
- 25 LAMMERSE (A). Zelfs de Limburgse folklore is aan emancipatie toe. *Volkskrant* 24-1-2000.